

Economie leeft op

De Nederlandse economie krimpt dit jaar naar verwachting met vier procent. Volgend jaar keert de economische groei terug: 1,5 procent. Desondanks loopt de werkloosheid verder op tot gemiddeld 6,5 procent van de beroepsbevolking in 2010. Het begrotingstekort komt dit en volgend jaar uit op respectievelijk 4,6 procent en 5,8 procent van het bbp.

In maart 2009 kwam een einde aan de hachelijke periode op de financiële markten, die op 15 september 2008 begon met het faillissement van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers. Aandelenkoersen begonnen wereldwijd weer te stijgen en hebben de opwaartse trend sindsdien weten vast te houden. Volatiliteitsindices liggen op een veel lager niveau dan eind 2008, al blijven ze uitschieters vertonen zoals bij de recente vertrouwenscrisis rond staatsholding Dubai World en liggen ze nog steeds veel hoger dan voor het begin van de kredietcrisis. De daling van de rentever verschillen tussen bedrijfs- en overheidsobligaties zette de afgelopen maanden door. Hoewel de toestand op de financiële markten verder is verbeterd, is hij nog verre van normaal. Banken ondervinden nog steeds schade van slecht renderende hypotheekleningen en commerciële onroerend goed en de balansomvang van de centrale banken is sterk toegenomen.

Ook de situatie in de reële economie is in de loop van het jaar verbeterd. In het eurogebied, de Verenigde Staten en Japan is het bbp in het derde kwartaal toegenomen ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Het herstel wordt gedreven door uitzonderlijk krachtige budgettaire stimuleringsmaatregelen, zeer ruim monetair beleid, een verbetering van de situatie op de financiële markten en een positieve impuls van de voorraadvorming bij bedrijven. In Zuidoost-Aziatische economieën nam het bbp in het tweede kwartaal al weer toe. Voorlopende indicatoren, zoals inkoopmanagersindices, orderontvangst en consumenten- en producentenvertrouwen, wijzen op het doorzetten van het herstel in het vierde kwartaal. Desondanks zal de wereldproductie dit jaar de sterkste daling vertonen sinds de Tweede Wereldoorlog. Het bbp in het eurogebied daalt naar verwachting met vier procent. De bbp-groei in 2010 in het eurogebied bedraagt naar verwachting 1,5 procent. Volgens de raming zal de wereldhandelsgroei, na een zeer sterke tweede helft van 2009, in de loop van volgend jaar vertragen uitgaande van het geleidelijk wegvallen van de impuls die uitgaat van de voorraadvorming,

JASPER DE JONG EN
CEES JANSEN
Wetenschappelijk mede-
werker en afdelingshoofd
bij het Centraal Planbureau

een minder expansief begrotingsbeleid dan in 2009 en zwak blijvende particuliere bestedingen. Werkloosheid en overheidstekorten zullen volgend jaar naar verwachting sterk oplopen. Ondanks de vertraging van de groei in de loop van het volgende jaar ligt het verwachte niveau van de wereldhandel komend jaar negen procent hoger dan dit jaar (figuur 1).

De onzekerheden rond deze projectie van de wereld-economie zijn aanzienlijk. Een neerwaarts risico blijft hernieuwde onrust op de financiële markten, bijvoorbeeld doordat beleggers vrezen dat een land als Griekenland problemen krijgt om zijn betalingsverplichtingen na te komen. Daar komt bij dat overheden, door sterk oplopende tekorten, en banken, vanwege kapitaalverliezen, kleinere buffers hebben dan voor de crisis, waardoor nieuwe negatieve schokken een sterker effect kunnen hebben dan anders het geval zou zijn geweest. Maar er zijn ook opwaartse onzekerheden, zoals blijkt uit de recente, onverwacht snelle verbetering van de situatie op de financiële markten en van de mondiale economische groei. De positieve effecten van vertrouwensherstel, zoals hogere consumptieve bestedingen, zouden kunnen worden onderschat tijdens de huidige opgang.

De Nederlandse economie

De productie neemt in Nederland sinds het derde kwartaal van dit jaar weer toe, na krimp in de vier voorgaande kwartalen. Naar het zich laat aanzien blijft er gedurende de rest van de ramingsperiode, 2009 en 2010, sprake van kwartaal-op-kwartaal-groei. Daarmee is de diepste naoorlogse recessie in termen van economische groei ten einde. De realisatiecijfers voor het derde kwartaal waren beter

Figuur 1

Wereldhandelsvolume
(index, 2005=100).

Bron: CPB

dan verwacht ten tijde van de Macro Economische Verkenning 2010 (Centraal Planbureau, 2009). Samen met het sneller verbeterende internationale economische klimaat heeft dat tot gevolg dat de economische vooruitzichten voor de Nederlandse economie, met name voor komend jaar, opwaarts zijn bijgesteld. De forse productiedaling van begin 2009 is daarmee echter niet ongedaan gemaakt.

Analyse

De krimp van de economie in 2009 manifesteert zich op nagenoeg alle onderdelen (tabel 1). De consumptie van huishoudens, investeringen en uitvoer vallen dit jaar sterk terug en dragen zodoende bij aan de bbp-krimp. Slechts de overheidsbestedingen leveren een positieve groeibijdrage. De geraamde bbp-groei van 1,5 procent in 2010 komt volledig voor rekening van de uitvoer. De binnenlandse bestedingen dragen per saldo niet bij.

Een derde van de totale toegevoegde waarde in Nederland komt voor rekening van de uitvoer (tabel 1). Voor de open Nederlandse economie is de economische ontwikkeling in het buitenland daarom van groot belang. Die ontwikkeling is dit jaar negatief: in 2009 krimpt de wereldhandel naar verwachting met 12,75 procent (figuur 1). Een wereldwijde vraaguitval, gecombineerd met moeilijker te verkrijgen handelskrediet, ligt aan deze daling ten grondslag. Voor 2010 is het beeld, met een verwachte toename van 7,5 procent, aanzienlijk gunstiger, mede onder invloed van stimuleringsmaatregelen door overheden en doordat bedrijven hun voorraden willen verhogen als reactie op de aantrekkende vraag.

De uitvoer van goederen volgt min of meer het patroon van de wereldhandel. Na een geraamde afname van 9,5 procent dit jaar, volgt in 2010 een groei van zes procent.

Evenals de uitvoer draagt de ontwikkeling van de consumptie door huishoudens voor circa een derde bij aan de bbp-groei. Naar verwachting daalt de consumptie van huishoudens in 2009 met 2,5 procent. Dat ligt niet aan de ontwikkeling

van het totaal reëel beschikbaar loon- en uitkeringsinkomen. Het reële looninkomen neemt in 2010 nog toe doordat de gemiddelde loonstijging boven de inflatie uitgaat, het uitkeringsinkomen voornamelijk als gevolg van de oplopende werkloosheid. Wel zien gezinnen het uitgekeerd winstinkomen nagenoeg halveren. Daarnaast hebben ze forse vermogensverliezen geleden. Tussen mei 2008 en maart 2009 verloor de AEX-index meer dan de helft van zijn waarde, waardoor het totale aandelenvermogen flink is afgenomen. De stijging van de aandelenkoersen die sindsdien plaats had kan dit verlies slechts ten dele goedmaken. Door de dalende huizenprijzen is ook de waarde van het huizenbezit van gezinnen afgenomen. De vermogensverliezen, samen met gebrek aan vertrouwen in de economie, leiden ertoe dat consumenten dit jaar naar verwachting besluiten 2,5 procent van hun beschikbaar inkomen te sparen. In 2010 blijft de gezinsconsumptie naar verwachting vrijwel stabiel, met een geraamde groei van 0,25 procent. De ontwikkeling van de reële inkomens en vermogens geeft aanleiding tot een beperkte stijging, maar dit wordt gecompenseerd door het nog altijd lage consumentenvertrouwen, dat consumenten voorzichtig maakt met uitgeven. Het consumentenvertrouwen neemt sinds voorjaar van 2009 wel toe, waardoor gezinnen hun besparingen in 2010 niet nog verder opvoeren.

De bedrijfsinvesteringen vallen in 2009 volgens de prognose met zestien procent terug. Veel bedrijven draaiden vanwege de sterk afgenomen vraag niet op volle capaciteit en hadden daardoor weinig reden om te investeren. Bovendien liepen de loonkosten tijdens de scherpe productiedaling eind vorig jaar en begin dit jaar aanvankelijk gewoon door, omdat de werkgelegenheid met enige vertraging reageert op de productie. Het resultaat is dat de winstgevendheid van het bedrijfsleven in 2009 afneemt. Hierdoor zijn, zeker in een tijd waarin banken kritischer zijn bij het verstrekken van leningen, investeringen moeilijker te financieren. De forse daling van de productie in 2009 leidt tot overcapaciteit die in 2010 nog niet is weggewerkt, ondanks een voorziene productie-groei van twee procent in 2010 in de marktsector. Bijgevolg nemen de bedrijfsinvesteringen komend jaar mogelijk nog eens met zeven procent verder af vanaf het toch al lage niveau in 2009.

Toen de productie vanaf het derde kwartaal van 2008 begon af te nemen, nam in veel sectoren ook de behoefte van bedrijven aan nieuw personeel af. Dit werd direct zichtbaar in een forse daling van het aantal vacatures: van bijna 250.000 in het derde kwartaal van 2008 tot ongeveer 130.000 in het tweede kwartaal van 2009. Sinds begin 2009 loopt ook de werkgelegenheid in de marktsector sterk terug. Gemeten in arbeidsjaren bedraagt de daling dit jaar naar verwachting 2,75 procent. Volgend jaar is de afname, met ongeveer 3,5 procent, mogelijk nog groter. Gemiddeld werken er in de marktsector komend jaar ruim 250.000 personen minder dan vorig jaar. De stijging van de werkloosheid blijft

Tabel 1

Bijdragen aan de bbp-groei, 2008–2010.

	2008	2009	2010
	mutaties per jaar in procenten		
Relevante wereldhandel	1,6	-12,75	7,5
Bruto binnenlands product (bbp)	2,0	-4	1,5
Productie marktsector	2,1	-5,25	2
Particuliere consumptie	1,3	-2,5	0,25
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	7,0	-15,75	-7,25
Goederenuitvoer (exclusief energie)	1,0	-9,5	6
Consumentenprijsindex (cpi)	2,5	1,25	1
Contractloon marktsector	3,5	3	1,25
Werkloze beroepsbevolking (niveau in percentage beroepsbevolking)	3,9	5	6,5
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	1,2	-2,75	-3,5
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % bbp)	0,7	-4,6	-5,8

Bron: CPB

Tabel 2

Kerngegevens voor Nederland, 2008-2010.

	2008	2008	2009	2010
	aandeel in procent	bijdragen in procentpunten		
Consumptie van huishoudens	33	0,3	-0,5	0
Investeringen in woningen	5	0,0	-0,75	-0,25
Bedrijfsinvesteringen	6	0,6	-1	0
Overheidsbestedingen	25	0,6	0,75	0,25
Uitvoer	33	0,5	-2,5	1,5
	mutaties per jaar in procent			
Totaal (bbp-groei)		2,0	-4	1,5

Bron: CPB

hierbij achter, doordat de werkgelegenheid in de zorg gestaag blijft stijgen en doordat bepaalde groepen besluiten zich niet aan te bieden of zich terug te trekken van de arbeidsmarkt: jongeren studeren langer door, vrouwen stellen herintreding uit en sommige ouderen stoppen eerder met werken. Ook de deeltijd-WW heeft een verlagend effect op de werkloosheid, al is het belang van de maatregel in kwantitatieve zin beperkt. Naar verwachting komt de werkloosheid in 2009 uit op gemiddeld vijf procent, om volgend jaar mogelijk op te lopen tot gemiddeld 6,5 procent. Dat is overigens een aanmerkelijk geringere oploop dan eerder werd voorzien (kader 1). De inflatie bedraagt dit jaar volgens de raming 1,25 procent, beduidend lager dan de 2,5 procent in 2008. Deze afname wordt grotendeels veroorzaakt door de ten opzichte van 2008 gedaalde olie- en gasprijzen. Maar ook de huidige laagconjunctuur draagt bij. Omdat de vraag naar goederen en diensten gering is, raken bedrijven minder producten en diensten kwijt dan ze op basis van hun productiecapaciteit kunnen aanbieden. Om toch nog voldoende te verkopen, zijn ze voorzichtig met het verhogen van hun prijzen. Komend jaar neemt de productie weer toe, terwijl de werkgelegenheid nog afneemt. De arbeidskosten per eenheid product dalen dan ook aanzienlijk, waardoor de stijging van het algemeen prijspeil beperkt is: een procent. Ondanks de lage inflatie komt de gemiddelde contractloonstijging in 2009 uit op zo'n drie procent. Dat komt doordat de meeste cao's voor dit jaar al zijn afgesloten toen de economische vooruitzichten nog relatief gunstig waren en de inflatie hoog was. Komend jaar zal de gemiddelde contractloonstijging, met naar verwachting 1,25 procent, meer in lijn met de inflatie zijn.

De daling van de consumptieve bestedingen dit jaar leidt tot lagere btw-opbrengsten voor de schatkist. Evenzeer verminderen de ontvangsten uit loon- en inkomstenbelasting vanwege de afnemende werkgelegenheid. De uitgaven van de overheid nemen juist toe, vooral doordat het aantal uitkeringsgerechtigden stijgt. Het volledig laten werken van deze automatische stabilisatoren geeft een impuls aan de economie, maar creëert ook een tekort op de begroting. Het EMU-saldo bedraagt in 2009 naar verwachting -4,6 procent van het bbp en verslechtert volgend jaar verder tot -5,8 procent van het bbp. In combinatie met de ingrepen in de financiële sector zorgen deze negatieve saldi ervoor dat de overheidsschuld oploopt van 45 procent van het bbp in 2007 tot naar verwachting 67 procent van het bbp in 2010.

De gevolgen van de kredietcrisis voor de overheidsfinanciën zullen nog lang merkbaar zijn. Huishoudens en pensioenfondsen hebben aanzienlijk kleinere vermogens dan voor de crisis, wat tot lagere belastinginkomsten leidt. De werkloosheid, met bijbehorende extra uitgaven, zal nog een aantal jaren relatief hoog blijven. Daarnaast leidt de fors oplopende overheidsschuld tot hogere rentelasten.

Kader 1

Waarom de raming van de werkloosheid fors is aangepast

In de huidige raming loopt de werkloosheid op tot gemiddeld 6,5 procent van de beroepsbevolking in 2010. Dat is weliswaar ruim 2,5 procentpunt hoger dan het niveau in 2008, maar aanzienlijk lager dan in eerdere ramingen. Zo was de verwachting in de juniraming dat de werkloosheid zou oplopen tot 9,5 procent (De Jong en Suyker, 2009). Hoe is deze forse bijstelling van de werkloosheidsramingen te verklaren?

Het CPB raamt de werkloosheid als het saldo van het beschikbare arbeidsaanbod en de arbeidsvraag in personen, dat wil zeggen, het saldo van het aantal personen dat in Nederland kan en wil werken en het aantal personen dat in Nederland werkt.

Uitsplitsing bijstelling werkloosheidsraming, in duizend personen (jaargemiddelde)

	2010
Juniraming	730 (9,5 %)
Decemberraming	510 (6,5 %)
Bijstelling	-220 (-3 %)
Effect uitgangsniveau	-45
Effect arbeidsaanbod	+20
Effect arbeidsvraag	-195
Totale bijstelling	-220

De neerwaartse herziening van de werkloosheidsraming voor 2010 heeft meerdere oorzaken. Allereerst het uitgangsniveau. De werkloosheidsraming voor 2009 komt in de huidige raming ongeveer 45.000 personen lager uit dan in de juniraming, voornamelijk vanwege gunstiger dan verwachte realisatiecijfers en een kleinere economische krimp dan eerder werd voorzien. Dat drukt ook het uitgangsniveau in 2010 navenant.

Door de gunstigere vooruitzichten voor de productie, waarbij de bbp-raming voor 2009 en 2010 ten opzichte van de juniraming cumulatief 2,75 procentpunt opwaarts is bijgesteld, is ook de oploop van de werkloosheid in 2010 minder sterk. Daarnaast komen de loon- en kapitaalkosten lager uit dan eerder geraamd. De inkomsten uit overwerk en bonussen, en daarmee de arbeidskosten voor bedrijven, zijn in 2009 beduidend lager dan waar in juni nog van uit werd gegaan. De risico-opslagen op leningen voor bedrijven zijn sinds maart van dit jaar sterk afgenomen. Door de lagere kosten komt de winstgevendheid van bedrijven zowel in 2009 als in 2010 aanzienlijk beter uit dan in juni werd voorzien. Dat kan inhouden dat bedrijven minder genoodzaakt zijn personeel te ontslaan. De hogere productie en de lagere kosten nemen ieder ongeveer de helft van het effect van de arbeidsvraag voor hun rekening (tabel 2). Een klein deel van het arbeidsvraageffect wordt daarnaast veroorzaakt doordat het bestaande werk over meer personen wordt verdeeld. Vanwege de hogere economische groei en de lagere werkloosheid raken minder mensen ontmoedigd om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. Dit heeft een licht opwaarts effect op de werkloosheid, maar weegt bijlange na niet op tegen de hierboven genoemde factoren.

Slot

De economische vooruitzichten zijn de afgelopen maanden verbeterd. De Nederlandse economie groeit volgens de raming weer in 2010. De productiedaling in 2009 was echter ongekend groot en het herstel in 2010 is onvoldoende krachtig om te voorkomen dat de productie ook in 2010 achterblijft bij het potentiële niveau. De gevolgen daarvan, zoals een opgelopen werkloosheid en begrotingstekorten, zullen ook na de ramingsperiode merkbaar zijn.

LITERATUUR

Centraal Planbureau (2009) *Macro economische verkenning 2010*.

Den Haag: CPB.

Jong, J. de en W. Suyker (2009) *Historische krimp Nederlandse economie*. ESB, 94 (4563), 410-412.